

УДК 378.6:37(477.83-25)''1918/1939'':34(094.4)

ПРАВОВА ОСНОВА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ЕВОЛЮЦІЇ ОСВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Теодор Лещак

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005, Львів, Україна*

На підставі аналізу текстів законів і підзаконних актів Другої Речі Посполитої у галузі вищої освіти простежено вплив профільного міністерства на кристалізацію організаційних форм і еволюцію змісту педагогічної підготовки студентів Львівського університету у міжвоєнний період. Розглянуто причинно-наслідкові зв'язки між ухваленням відповідних законодавчих актів та структурним і дидактичним розвитком педагогічної освіти в Університеті Яна Казимира. Сформульовано еволюцію екзаменаційних вимог до кандидатів на учительські посади у Польській державі міжвоєнного періоду. З'ясовано основні тенденції у змінах освітнього законодавства Другої Речі Посполитої і конкретизовано вплив правових норм на організаційні та змістовий аспекти підготовки майбутніх педагогів у Львівському університеті.

Ключові слова: педагогічна підготовка студентів, освітнє законодавство Другої Речі Посполитої, Львівський університет.

Постановка проблеми. На сучасному етапі входження України в Болонський процес важливого значення набуває чітке й раціональне правове забезпечення оптимального функціонування системи вищої освіти нашої країни як наукового і творчого середовища для підготовки висококваліфікованих фахівців у різних сферах життєдіяльності. У цьому контексті особливої цінності набуває вивчення історичного досвіду законодавчого регулювання сфери вищого шкільництва на українських землях у минулому. Зокрема, цікавим і корисним є вивчення і з'ясування впливу законів та підзаконних актів Другої Речі Посполитої на формування змісту педагогічної підготовки студентів одного з найстаріших і найбільших університетів цієї держави – Львівського університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика вищої педагогічної освіти в Україні викликає зацікавлення значного кола дослідників (О. Глузман, Н. Дем'яненко, В. Луговий, Н. Махія, Н. Павлова, С. Черняк). Учительська підготовка студентів Львівського університету частіше стає об'єктом наукового інтересу польських дослідників історії

шкільництва (Г. Крамарж, Б. Лучинська, А. Мейсснер, Я. Мьонсо, К. Шмид, В. Шулякевич), однак протягом останніх десятиліть з'явилися й відповідні дослідження за авторством вітчизняних учених (М. Барна, В. Благий, Т. Завгородня, Р. Лаврецький). Перевагою їх є ґрунтовне опрацювання унікальних документальних джерел, що містяться в архівосховищах нашої країни. Поодинокими є спроби дослідників зосередити увагу на правовому полі Другої Речі Посполитої (Д. Дринда). Варто зазначити також недостатнє охоплення науковим аналізом освітнього законодавства міжвоєнного періоду, зокрема крізь призму його ролі у формуванні організаційних та дидактичних засад педагогічної підготовки студентів у головному університеті Західної України. Заповнення цієї прогалини і визначене *метою* цієї статті.

Виклад основного матеріалу. У 1918 р. Львівський університет вступив у новий історичний етап свого розвитку, зумовлений припиненням існування Австро-Угорщини і переходом під юрисдикцію новоствореної Польської держави. Організаційні аспекти функціонування вищої педагогічної освіти у Львівському університеті регламентувалися низкою сеймових законів і розпоряджень Міністерства віровизнань і народної освіти Польщі – профільного урядового підрозділу, у сфері відання якого перебувала галузь шкільництва держави. У функціонуванні академічної установи відбулися важливі структурні та дидактичні зміни, які йшли у руслі формування системи польської вищої освіти.

Розвиток педагогічної підготовки студентів Львівського університету після переходу навчального закладу під юрисдикцію новоствореної Польської держави визначався дією законних і підзаконних актів, ухвалених органами законодавчої і виконавчої влади Другої Речі Посполитої протягом всього часу існування держави. Базовим для системи вищого шкільництва був сеймовий Закон про академічні школи від 13 липня 1920 року [12]. Важливе значення для функціонування підготовки вчителів у Львівському університеті мали ті норми, які стосувалися наукової і навчальної самостійності змістового наповнення навчального процесу [12, s. 1278]. Професор був вільний у виборі змісту і способу ведення лекційного заняття, однак кадрові призначення уряд залишав за собою [12, s. 1271–1273]. Це положення залишилося з австро-угорського освітнього законодавства і продовжувало відігравати негативну роль у справі створення самостійної кафедри педагогіки. Привертає увагу також розділ закону про профільні науково-навчальні заклади – окремі структурні підрозділи у складі факультетів, які з'явилися ще в австрійських університетах другої половини XIX ст. [12, s. 1288–1290].

Безпосередньо педагогічної освіти стосувався Закон від 26 вересня 1922 року про кваліфікаційні вимоги до викладання у загальноосвітніх середніх школах і вчительських семінаріях [14]. Метою цього документа було

запровадження правової спадкоємності австрійського освітнього законодавства у галузі. Нові норми стосувалися головню юридичних змін у статусі польської мови в навчальному процесі [14, s. 1553].

Більш детально питання організації і проведення учительського кваліфікаційного іспиту регулювало Розпорядження Міністра від 29 січня 1923 року у справі державних іспитів на вчителів середніх шкіл [7]. Порівняно з нормами австрійського законодавства щодо складання кваліфікаційного іспиту [6, s. 20–24], цей документ суттєво змінював його процедуру. Зокрема, було запроваджено двоетапну структуру вчительського іспиту, а саме науковий і педагогічний етапи. Перший етап передбачав написання кандидатом самостійної роботи, складання письмового та усного випробування, другий – складання усного екзамену і проведення пробної лекції. До наукового етапу допускали осіб, які пройшли обов'язковий курс навчання в університеті. Після наукового етапу кандидат був зобов'язаний пройти дворічну шкільну практику у визначених Міністерством середніх навчальних закладах. Проходження шкільної практики було обов'язковою вимогою для допуску до педагогічного етапу кваліфікаційного іспиту [7, s. 392].

На виконання постанов Міністерства було розроблено “Програму навчання та розклад предметів, що входять до магістерських, вступних та завершальних іспитів на Гуманітарному факультеті Університету Яна Казимира у Львові” [1, арк. 63–69]. Цей тип документу мав ключове значення для гуманітарної освіти в університетах та академічних школах Польської держави. Крім інших дисциплін і напрямків навчання, у програмі було зазначено також психологію і педагогіку. Особливо зверталася увага на умови складання іспитів з основних та допоміжних предметів, їх порядок, дидактичні форми, умови заліків й допуску до екзаменів, а також порядок захисту магістерської роботи [1, арк. 64–65]. Стосовно підготовки магістрів педагогіки цей документ містив таке формулювання: “Програма й вимоги будуть усталені після заснування відповідної кафедри” [1, арк. 65]. Зазначений параграф визначав пряму залежність змісту педагогічної освіти від наявності профільної організаційної структури, однак свої корективи у це питання вніс новий підзаконний акт профільного міністерства.

Більш детально регламентувалися зміст і процедурні аспекти здобуття вищої педагогічної освіти у класичних університетах. Зокрема, розпорядженнями Міністра віровизнань і народної освіти у справі магістерських іспитів на гуманітарних факультетах університетів від 26 листопада 1925 року [8] та від 25 березня 1938 року [4] було визначено, що підтвердженням завершеної вищої освіти є науковий ступінь магістра. Він отримував статус нижчого, і його здобуття надавало підстави претендувати на вищий, докторський ступінь.

Для здобуття ступеня магістра було визначено такі умови:

1) зарахування принаймні 12 триместрів (4 роки навчання) на гуманітарних факультетах університетів із дотриманням вимог профільної магістратури;

2) підготовка і захист магістерської роботи;

3) успішне складання визначених магістерською програмою іспитів.

Водночас, останній рік навчання мав бути проведений студентом на тому ж факультеті, на якому він планував здобути ступінь. Там само і мала бути виконана магістерська робота. Триместр вважався зарахованим, якщо сумарна кількість годин прослуханих студентом лекційних і практичних занять з обраного профілю становитиме не менше 10 у тиждень.

Магістерські іспити студенти мали складати у два етапи – після двох і чотирьох років навчання. Успішне складання іспитів першого етапу було підставою для зарахування на третій курс. Перший етап полягав у складанні усних іспитів, другий – у написанні двох самостійних робіт із дисциплін, визначених профільною магістерською програмою, і складанні підсумкового усного іспиту. Підсумковий іспит студент складав перед екзаменаційною підкомісією з профільного предмета, керівником якої призначали головного референта магістерської роботи студента. Магістерську роботу студент виконував протягом останнього навчального року. Її метою була демонстрація студентом своїх умінь самостійно оперувати дослідницькими методами на сучасному рівні наукових знань з обраної сфери профільних студій [8].

Профільні підкомісії, перед якими студенти складали підсумковий іспит, формувалися головною університетською екзаменаційною комісією з усіх звичайних і надзвичайних професорів, які викладали відповідний предмет упродовж поточного навчального року. До обов'язків головної екзаменаційної комісії належало:

1) визначення складу екзаменаційних підкомісій з окремих предметів;

2) визначення термінів складання іспитів;

3) загальний нагляд за організацією і проведенням іспитів, а також за належним веденням супровідної документації [4, арк. 1–2].

Дані розпорядження Міністра містили також магістерські програми з усіх 15 напрямків, за якими готували студентів гуманітарні факультети польських університетів, а саме: 1) філософські науки, 2) педагогіка, 3) історія, 4) індоєвропейські мови, 5) класична філологія, 6) польська філологія, 7) українська філологія, 8) слов'янська філологія, 9) філологія сучасних мов, 10) східна філологія, 11) соціологія, 12) історія мистецтва, 13) археологія, 14) антропологія, етнографія з етнологією і праісторією, 15) музикологія [4, арк. 2–8].

Було сформульовано, зокрема, і зміст магістерської програми з педагогіки. Перший етап іспитів охоплював випробування із наступних предметів:

- 1) загальна психологія;
- 2) логіка з методологією і теорією пізнання;
- 3) нарис історії філософії;
- 4) загальна біологія з детальним оглядом організму людини.

Для допуску до іспитів першого етапу з педагогіки студент мав надати свідчення:

- 1) своєї участі у педагогічному просемінарії протягом принаймні трьох триместрів;
- 2) володіння принаймні однією із сучасних мов на рівні, що дає змогу читати наукові праці.

Другий етап іспитів з педагогіки передбачав випробування з таких предметів:

- 1) педагогіка і дидактика з особливим оглядом спадщини одного з визнаних педагогічних авторів;
- 2) виховна психологія і експериментальна педагогіка;
- 3) історія виховання з особливим оглядом історії виховання у Польщі на тлі суспільного розвитку.

Дві самостійні праці, які також були частиною другого етапу магістерського іспиту, студенти виконували з проблематики педагогіки та історії виховання. Умовою допуску до складання другого етапу магістерського іспиту було підтвердження участі студента у семінарських вправах з педагогіки і у психологічній лабораторії принаймні протягом трьох триместрів [4, арк. 2–3]. Диплом магістра педагогіки видавали після встановлення комісією успішних результатів студента на всіх етапах іспиту і виконання ним усіх вказаних вимог [8; 4, арк. 2–3].

Протягом 1925–1930 років було видано близько двадцяти розпоряджень освітньої влади щодо вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу у вищій школі і кваліфікаційних учительських іспитів. Стосувалися вони головно вдосконалення педагогічної підготовки для випускників університетів, які планували присвятити себе учительській професії [2]. Зокрема, важливе значення мав циркуляр Міністерства віровизнань і народної освіти від 20 червня 1928 року до кураторів шкільних округів [2, арк. 678–680]. Згідно з цим документом, кандидати на вчительські посади були зобов'язані подавати свідоцтва про успішно складені колоквиуми з педагогічних навчальних дисциплін, зокрема у сфері методики викладання фахового предмета. З цією метою майбутні вчителі повинні були під час навчання в університеті відвідувати навчальні заняття з відповідних дисциплін [2, арк. 680].

Опосередковано вищезгадані підзаконні акти сприяли зміцненню ролі педагогічних навчальних дисциплін в університетському етапі підготовки вчителів і створювали передумови для кристалізації комплексу навчальних дисциплін, що становили обов'язковий сегмент вчительської підготовки у вищих школах держави. Це підтверджується, зокрема, появою в навчальних планах Львівського університету окремого змістового блоку під назвою "*Studia pedagogiczne*" (Педагогічні студії), що містив перелік навчальних курсів, обов'язкових для кандидатів на посади вчителів середніх шкіл [10, s. 58–59].

Посилення процесів централізації державної влади у Польщі другої половини 1920-х років неминуче вилинуло й на освітнє законодавство. Низку змін до системи вищої освіти вніс Закон про устрій шкільництва від 11 березня 1932 року – так звана "реформа Єнджеєвича" [11]. Законом було підтверджено статус університету як основного навчального закладу підготовки вчителів середніх шкіл, однак після його завершення кандидат повинен був пройти ще й дворічні педагогічні курси. Вимоги щодо проходження педагогічної практики і складання кваліфікаційних іспитів змін не зазнали [11, s. 643].

Положення цього базового документа розвивав новий Закон про академічні школи, який суттєво послаблював автономію університетів, особливо в питаннях створення і ліквідації кафедр та їх кадрового заповнення [13]. В академічному середовищі Університету Яна Казимира ширився рух спротиву централізаційним процесам, однак він досить швидко був приборканий владою [5, s. 40–41]. Наслідком ухвалення закону стала ліквідація протягом найближчих трьох років 53 кафедр у польських університетах, з яких 13 – у Львівському університеті. Зокрема, у 1933 році на теологічному факультеті було ліквідовано кафедру катехитики і методики [5, s. 42–43].

Кадрові зміни, що торкнулися міністерства у 1937 році, сприяли частковій лібералізації освітньої політики в державі, однак не призвели до відновлення університетської автономії [5, s. 43]. Значним успіхом для розвитку вчительської підготовки стало Розпорядження Міністра у справі організації педагогічних і психологічних студій, яке створювало нові можливості для розвитку наук психолого-педагогічного циклу в університетах держави і, зокрема, знімало перешкоди на шляху організаційного оформлення педагогічної освіти у Львівському університеті [9].

Упродовж декількох наступних місяців велися консультації і 24 січня 1938 року було проведено відразу два засідання Педагогічної комісії Львівського університету, яка оголосила відкритий конкурс на заміщення вакантної посади професора педагогіки. Переможця конкурсу було обрано з-

поміж 16 кандидатур, які представляли всі університети держави. Логічним результатом вищезазначених заходів став лист Президента держави Ігнація Мосціцького 24 липня 1938 року про номінування доцента Богдана Суходольського професором педагогіки Львівського університету. Після цього було надіслано лист із Міністерства, у якому містилося затвердження за Б. Суходольського проведення в 1938/39 навчальному році занять із педагогіки у Львівському університеті [3, арк. 88].

Висновки. Отже, організаційна структура і змістове наповнення педагогічної підготовки студентів Університету Яна Казимира перебували в безпосередній залежності від законодавчих норм, що регулювали галузь вищого шкільництва Польської держави. Зокрема, функції університетської влади щодо забезпечення ефективності системи педагогічної освіти зводилися до реалізації змістової і кадрової політики міністерства, що свідчило про високий ступінь централізації управління сферою вищої педагогічної освіти в державі.

Подальші дослідження з цієї проблематики покликані розгорнути її вивчення в часі і просторі. Зокрема, слід здійснити просторове порівняння сили законодавчого регулювання системи педагогічної підготовки студентів Львівського університету на тлі класичних університетів інших держав у міжвоєнний період, а також часове порівняння норм законодавства у галузі вищої педагогічної освіти Другої Речі Посполитої та інших держав, у правовому полі яких функціонував Львівський університет протягом своєї історії, а саме до Першої і після Другої світових воєн.

-
1. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 939.
 2. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 1135.
 3. ДАЛО. – Ф. 26. – Оп. 7. – Спр. 1582
 4. ЛННБ імені В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 132 (Львівський університет). – Спр. 368 (Матеріали гуманітарного факультету Університету Яна Казимира).
 5. *Draus J.* Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2007. – 328 s.
 6. *Przepisy egzaminacyjne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich* / Wydał Dr. Kazimierz Twardowski. – Lwów : Nakładem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, 1911. – 83 s.
 7. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 29 stycznia 1923 r. w sprawie egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich // *Dziennik Ustaw.* – 1923. – N. 38. – Poz. 256. – S. 391–393.

8. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 26 listopada 1925 r. w sprawie egzaminów magisterskich na wydziałach humanistycznych uniwersytetów // Dziennik urzędowy Min. W. R. i O. P. Z r. 1926. – N. 8 – Poz. 66. – L.13054–IV–25.
9. Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 12 sierpnia 1937 r. o utworzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. – N.64 z IX 1937. – Poz. 496.
10. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program wykładów na rok akademicki 1930/1931 i Skład uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. – Lwów : Nakładem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, 1931. – 186 s.
11. Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa // Dziennik Ustaw. – 1932. – N. 38. – Poz. 389. – S. 639 – 645.
12. Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. – 1920. – N. 72. – Poz. 494. – S. 1277 – 1294.
13. Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich // Dziennik Ustaw. – 1933. – N. 29. – Poz. 247. – S. 594 – 603.
14. Ustawa z dnia 26 września 1922 r. dotycząca kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i seminarjach nauczycielskich państwowych i prywatnych // Dziennik Ustaw. – 1922. – N. 90. – Poz. 828. – S. 1551 – 1553.

**LEGAL FOUNDATIONS FOR PEDAGOGICAL TRAINING OF LVIV
UNIVERSITY STUDENTS IN THE CONTEXT OF THE EVOLUTION
OF THE SECOND POLISH REPUBLIC EDUCATIONAL LEGISLATION**

Theodore Leshchack

*Ivan Franko National University in Lviv
Tuhan-Baranovsky str. 7, UA – 79005, Lviv, Ukraine*

The article investigates the effect made by the subject ministry on the perfection of organizational forms and evolution of the pedagogical training curriculum of Lviv University students during the inter-war period on the basis of analysing the laws and subordinate legislation of the The Second Polish Republic applied in higher education. In particular, cause and effect relationship has been established between the adoption of corresponding legislation and structural and didactical development of pedagogical education at Jan Kazimir University. The

author formulates the evolution of examine demands to the candidates on teacher position in Poland of inter-war period

Key words: pedagogical practice, Lviv University, educational system of The Second Polish Republic, Lviv univrsty.

**ПРАВОВАЯ ОСНОВА ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ
СТУДЕНТОВ ЛЬВОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В КОНТЕКСТЕ
ЭВОЛЮЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
ВТОРОЙ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ**

Теодор Лещак

*Львовский национальный университет имени Ивана Франка,
ул. Туган-Барановского, 7, 79005, Львов, Украина*

На основании анализа текстов законов и подзаконных актов Второй Речи Посполитой в области высшего образования прослежено влияние профильного министерства на кристаллизацию организационных форм и эволюцию содержания педагогической подготовки студентов Львовского университета в межвоенный период. Рассмотрены причинно-следственные связи между принятием соответствующих законодательных актов и структурным и дидактическим развитием педагогического образования в Университете Яна Казимира. Сформулировано эволюцию экзаменационных требований к кандидатам на учительские должности в Польском государстве межвоенного периода. Выявлены основные тенденции в изменениях образовательного законодательства Второй Речи Посполитой и конкретизировано влияние правовых норм на организационные и содержательные аспекты подготовки будущих педагогов во Львовском университете.

Ключевые слова: педагогическая подготовка студентов, образовательное законодательство Второй Речи Посполитой, Львовский университет.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2013

Прийнята до друку 16.10.2013